

ПСИХОЛОГИЯДА ЗООПСИХОЛОГИК БИЛИMLARNING O'RNI

TerDPI psixologiya yo 'nalishi talabasi

Jovliyeva Zarina Raximjonovna

TerDPI psixologiya yo 'nalishi talabasi

Igamuratova Karina Olimovna

Ilmiy rahbar: TerDPI amaliy psixologiya kafedrasida katta o'qituvchisi

Axmedov Baxtiyor Tursunovich

Annotatsiya: Maqolada zoopsixologiya va qiyosiy psixologiya fanlari, ularning asosiy tadqiqot metodlari o'rganilgan. Hayvon va inson psixikasi qiyosiy tahlil qilinib, umumiy qonuniyatlar aniqlanadi. Shuningdek, bu fanlarning pedagogik va amaliy ahamiyati ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Zoopsixologiya, qiyosiy psixologiya, psixika, hayvon xulq-atvori, evolyutsion yondashuv, shartli refleks, instinkt, pedagogik ahamiyat

Аннотация: В статье изучаются зоопсихология и сравнительная психология, их основные методы исследования. Психика человека и животных анализируется сравнительно для выявления общих закономерностей. Отмечена педагогическая и практическая значимость этих наук.

Ключевые слова: зоопсихология, сравнительная психология, психика, поведение животных, эволюционный подход, условный рефлекс, инстинкт, педагогическая значимость

Zoopsixologiya va qiyosiy psixologiya psixologiya fanining muhim tarmoqlari bo'lib, ular tirik mavjudotlar psixikasining kelib chiqishi, rivojlanishi va evolyutsion asoslarini o'rganishga qaratilgan. Ushbu fanlar inson psixikasini chuqur anglash uchun hayvonlar xulq-atvori va ruhiy faoliyatini ilmiy tahlil qilish zaruratidan kelib chiqqan.

Zoopsixologiya hayvonlar psixikasining shakllanish qonuniyatlarini, ularning xulq-atvori, instinktiv harakatlari, shartli reflekslari va muhitga moslashish jarayonlarini o'rganadi. Bu fan XIX asr oxiri va XX asr boshlarida mustaqil ilmiy

yoʻnalish sifatida shakllana boshlagan. Zoopsixologiyaning vujudga kelishiga biologiya, ayniqsa, Ch.Darvinning evolyutsion taʼlimoti katta taʼsir koʻrsatgan. Darvin tirik mavjudotlar, jumladan, inson va hayvonlar oʻrtasidagi psixik oʻxshashliklarni ilmiy asosda tushuntirib berdi va psixikaning evolyutsion rivojlanishini isbotlashga harakat qildi.¹

Qiyosiy psixologiya esa inson va hayvon psixikasini qiyosiy tahlil qilish orqali ularning umumiy va farqli jihatlarini aniqlashga qaratilgan fan sohasi hisoblanadi. Ushbu yoʻnalishning shakllanishi psixikaning faqat inson ongiga xos hodisa emasligini, balki u tirik organizmlarning evolyutsion rivoji natijasi ekanligini ilmiy jihatdan asoslashga xizmat qilgan. Qiyosiy psixologiya inson tafakkuri, nutqi va ongli faoliyatining biologik ildizlarini ochib berishga intiladi.

Zoopsixologiya va qiyosiy psixologiyaning ilmiy fan sifatida shakllanishida rus olimlari I.M.Sechenov va I.P.Pavlovning ishlari muhim ahamiyat kasb etadi. I.P.Pavlov tomonidan ishlab chiqilgan shartli reflekslar nazariyasi hayvonlar va inson xulq-atvorining fiziologik asoslarini tushuntirib berdi. Bu nazariya psixik jarayonlarni obyektiv tadqiq etish imkonini yaratib, zoopsixologiya rivojiga mustahkam ilmiy poydevor boʻldi. Mazkur fanlarning rivojlanishida etologiya, neyrofiziologiya va genetika kabi fanlar bilan uzviy bogʻliqlik kuzatiladi. Ayniqsa, XX asrda hayvonlarning tabiiy sharoitdagi xulq-atvorini oʻrganishga qaratilgan etologik tadqiqotlar zoopsixologiyaning metodologik bazasini boyitdi. Shu bilan birga, qiyosiy psixologiya pedagogika va tarbiya fanlari bilan ham bevosita aloqada boʻlib, inson shaxsining shakllanish jarayonlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Zoopsixologiya psixologiya fanining mustaqil tarmogʻi boʻlib, uning asosiy predmeti hayvonlar psixikasining vujudga kelishi, rivojlanishi va faoliyat mexanizmlarini oʻrganishdan iborat. Ushbu fan tirik organizmlarning tashqi muhitga moslashuvi jarayonida namoyon boʻladigan ruhiy holatlar va xulq-atvor shakllarini ilmiy jihatdan tahlil qiladi. Zoopsixologiya psixikani biologik evolyutsiya mahsuli

¹ Дарвин Ч. Виды и происхождение человека и половой отбор. — Москва: Наука, 1981.

sifatida ko‘rib, uning sodda shakllardan murakkab shakllargacha bo‘lgan rivojlanish bosqichlarini aniqlashga intiladi. Zoopsixologiya shuningdek, refleks tushunchasini psixik faoliyatning asosiy mexanizmlaridan biri sifatida o‘rganadi. Reflekslar tashqi ta’sirlarga organizmning avtomatik javobi bo‘lib, ular psixikaning sodda shakllarini tashkil etadi. Murakkab reflekslar tizimi esa hayvonlarning moslashuvchan xulq-atvorini shakllantiradi. Ushbu jarayonlar orqali hayvonlarning muhit sharoitiga moslashuvi va omon qolish strategiyalari tushuntiriladi.²

Qiyosiy psixologiya psixologiya fanining muhim tarmoqlaridan biri bo‘lib, uning asosiy mohiyati inson va hayvonlar psixikasini qiyosiy tahlil qilish orqali psixik jarayonlarning umumiy va o‘ziga xos qonuniyatlarini aniqlashdan iborat. Ushbu fan psixik hodisalarni alohida emas, balki biologik evolyutsiya va rivojlanish jarayoni bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganadi. Qiyosiy psixologiya inson ongining kelib chiqishini tushuntirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Qiyosiy psixologiya hozirgi kunda hayvonlar va insonlarning kelib chiqish qonuniyati va ularning rivojlanish holatlarini o‘rganadigan fanlar qatoriga kiritiladi. Qiyosiy psixologiyani predmeti sifatida inson va hayvonlarning holatlarini solishtirishdan iboratdir. Shuning uchun ham qiyosiy psixologiya zoopsixologik ma’lumotlar asosida tahlil qilinadi, inson va hayvonlarning ontogenez va filogenezidagi o‘zgarishlarni tahlil qilishga yo‘naltirilgan bo‘ladi.³

Zoopsixologiya va qiyosiy psixologiyada tadqiqot metodlari psixik jarayonlarni obyektiv, ishonchli va tizimli o‘rganishga qaratilgan. Ushbu fanlarda metod tanlash hayvonlar psixikasining o‘ziga xosligi, tadqiqot obyektining biologik xususiyatlari hamda ilmiy etik talablarni hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Metodologik yondashuv psixik hodisalarni tashqi xulq-atvor orqali tahlil qilish tamoyiliga asoslanadi. Eng asosiy metodlardan biri kuzatish metodidir. Kuzatish hayvonlarning tabiiy yoki sun’iy yaratilgan sharoitlarda namoyon bo‘ladigan xulq-

² Павлов И.П. Условные рефлексы. — Ленинград: Наука, 1951.

³ L.Shovxiyev, Z.Gapparova. (2023). ZOOPSIXOLOGIYA VA QIYOSIY PSIXOLOGIYANI ROSSIYADA O‘RGANILISHI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. 3-8-betlar.

atvorini bevosita qayd etish orqali amalga oshiriladi. Tabiiy kuzatish hayvonlarning kundalik hayot jarayonidagi xatti-harakatlarini buzmasdan o'rganish imkonini bersa, laboratoriya sharoitidagi kuzatish aniq nazorat ostida ma'lum psixik hodisalarni tahlil qilishga xizmat qiladi. Ushbu metod zoopsixologiyada eng ko'p qo'llaniladigan va ishonchli metodlardan biri hisoblanadi.

Modellashtirish metodi ham zamonaviy zoopsixologik tadqiqotlarda muhim o'rin egallaydi. Bu metod psixik jarayonlarning soddalashtirilgan modellarini yaratish orqali ularning umumiy mexanizmlarini aniqlashga yordam beradi. Modellashtirish hayvonlar xulq-atvorini matematik, mantiqiy yoki eksperimental shaklda ifodalash imkonini beradi va nazariy xulosalarning aniqligini oshiradi. Shuningdek, zoopsixologiya va qiyosiy psixologiyada kompleks yondashuv muhim hisoblanadi. Bu yondashuvda bir nechta metodlar birgalikda qo'llanilib, psixik hodisalar turli nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Metodlarning o'zaro uyg'unligi tadqiqot natijalarining ishonchliligini oshirib, ilmiy xulosalarning chuqurligini ta'minlaydi.

Zoopsixologiya va qiyosiy psixologiyada qo'llaniladigan tadqiqot metodlari psixikaning obyektiv qonuniyatlarini aniqlashga qaratilgan bo'lib, ular ilmiy izlanishlarning nazariy va amaliy ahamiyatini belgilab beradi. Ushbu metodlar yordamida psixik jarayonlarning rivojlanish mexanizmlari chuqur ilmiy tahlil qilinadi.

Zoopsixologiya va qiyosiy psixologiya psixologiya fanining nazariy asoslarini boyituvchi muhim yo'nalishlar hisoblanadi. Ushbu fanlar psixikaning kelib chiqishi va rivojlanish qonuniyatlarini evolyutsion nuqtayi nazardan tahlil qilish imkonini berib, inson psixikasini tushunishda fundamental ilmiy asos yaratadi. Hayvonlar psixikasini o'rganish orqali psixik jarayonlarning dastlabki, sodda shakllari aniqlanadi va ularning murakkablashuv mexanizmlari izohlanadi. Shuningdek, zoopsixologiya va qiyosiy psixologiya maxsus psixologiya, neyropsixologiya va klinik psixologiya bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadi. Bu fanlar orqali psixik buzilishlarning kelib chiqish mexanizmlarini chuqurroq tushunish va ularni tahlil qilish imkoniyati kengayadi. Zamonaviy ilmiy

tadqiqotlarda ushbu yo‘nalishlar psixik faoliyatni kompleks tarzda o‘rganishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, zoopsixologiya va qiyosiy psixologiya psixikaning evolyutsion rivojlanishini ilmiy asosda tahlil qiluvchi muhim fan tarmoqlaridir. Ushbu fanlar hayvonlar va inson psixikasini qiyosiy o‘rganish orqali psixik jarayonlarning umumiy qonuniyatlarini ochib beradi hamda inson ongining shakllanishini chuqurroq tushunish imkonini yaratadi. Mazkur ilmiy yo‘nalishlar pedagogika, tarbiya va psixologiya sohalarida nazariy va amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Дарвин Ч. Виды и происхождение человека и половой отбор. — Москва: Наука, 1981.
2. Павлов И.П. Условные рефлексы. — Ленинград: Наука, 1951.
3. Фабри К.Э. Основы зоопсихологии. — Москва: Высшая школа, 1999.
1. Imom G‘azzoliy. Uylanish odobi. "Toshkent islom universiteti", T.: 2009.
2. Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Ijtimoiy odoblar. T.: "Hilol", 2012.
3. Akhmedov, B. T. (2023). SEVGI-MUHABBAT MUNOSABATLARIDA ATTRAKЦИYaning TUTGAN O‘RNI. *Educational Research in Universal Sciences*, 2(5), 75-79.
4. Akhmedov, B. T. (2021). The Family as the Basic Unit of Society. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 8(12), 201-204.
5. Akhmedov, B. (2022). Psychological characteristics of feelings of love.